

Iris TIĆAC

ČEMU SE NADAJU RIJEČANI?

Analiza anketnog istraživanja

Mr. Iris Tićac, Teologija u Rijeci, izlaganje sa znanstvenog skupa
UDK 236::316.75 (049.5) (497.5 RIJEKA)

U ovom se radu izlažu rezultati istraživanja kojemu je temeljni cilj bio utvrditi mjesto i značenje eshatona u životu suvremenih Riječana. Osjetljivost za "nešto sasvim drugo", za "posljednja pitanja smisla", za "najviši smisao" raspodijeljena je nejednako među ljudima, ali suprotno uobičajenom mišljenju, nijedan čovjek nije ravnodušan spram "posljednjih stvari". Nijedan čovjek ne može živjeti u posve "raščaranom svijetu" jer ne može živjeti bez nade. Kako čovjek živi danas ovisi u velikoj mjeri o tome kako shvaća eshaton, u što polaže svoju nadu. Što razmišlja suvremeni čovjek o "posljednjim stvarima", kako se suočava sa smrću, vjeruje li u zagrobni život, prihvaća li eshatološke kršćanske istine o raj, posljednjem sudu, čistilištu i paklu, neka su od pitanja koja su potakla ovo istraživanje.

***

1. Neke metodološke napomene

Kao i u svakom istraživanju izbor prikladne metode ovisi o cilju istraživanja. Temeljna nakana istraživanja bila je zadobiti uvid u sliku eshatona suvremenog Riječanina. Za to odabran je deskriptivni pristup kako bi se izbjeglo nasilje nad činjenicama, a kvantitativna analiza poslužila je kao orijentacija i poticaj teološkim promišljanjima.

1.1. Instrumentarij i njegova primjena

Budući da je istraživanje bilo ograničeno na dijagnozu rasprostranjenosti eshatoloških vjerovanja i deskripciju eshatološke svijesti, kao prikladni instrumentarij odabran je anketni upitnik. Upitnik je sadržavao manji broj sociodemografskih varijabli (spol,

dob, stupanj obrazovanja, zanimanje). Polazeći od pretpostavke da stav prema eshatološkim dimenzijama vjerovanja najviše ovisi o religioznosti ljudi, a manje o sociodemografskim obilježjima, bilo je posebice važno odrediti pokazatelje religioznosti ispitanika. Kao pokazatelj osobne religioznosti uobičajeno je u sociološkim istraživanjima rabiti upravo osobni iskaz prema skali osobne religijske identifikacije, no u ovom istraživanju nije uporabljen takav način.

Naime, identifikacija religioznosti, odnosno, nereligioznosti prema osobnom verbalnom iskazu samo je početni "orijentir" koji tek uz druge pokazatelje može pružiti cjelovitu sliku i pokazati što zapravo stoji iza takvih verbalnih opredjeljenja. U tu svrhu anketni upitnik sadrži pitanje kojim ispitanici preciziraju svoju sliku o Bogu. To je značajna varijabla koja omogućuje istraživanje odnosa modaliteta religioznosti i stupnja usvajanja kršćanskih eshatoloških istina, što je bio jedan od temeljnih ciljeva ovog istraživanja.

Pitanja su bila otvorenog, zatvorenog (nominalnog i tipa ljestvice) i mješovitog tipa. Primjena upitnika bila je individualna, anonimnost postupka naglašena što je rezultiralo izvrsnom suradnjom ispitanika. Ispitanici su odgovarali na tri skupine pitanja. Prvu čine pitanja koja su se po svom sadržaju odnosila na značenje vjere u životu i s tim povezana pitanja smisla života. U drugu skupinu ušla su pitanja o odnosu ispitanika spram smrti i zagrobnom životu. Treća skupina pitanja odnosila su se na vjerovanja o kršćanskim eshatološkim istinama (pitanja o "posljednjem sudu", "raju", "čistilištu" i "paklu").

1.2. Uzorak

Pilot-istraživanje provedeno je na slučajnom slojevitom uzorku koji obuhvaća 207 ispitanika, od čega 78 muškaraca i 129 žena. Budući da je riječ o pilot-istraživanju uzorkom su obuhvaćene sljedeće kategorije: radnici (KV, VKV), učenici, studenti i intelektualci.

2. Rezultati istraživanja

2.1. Značenje vjere u životu ispitanika

Nije bez značenja što vjernik traži u svojoj religiji, što ga motivira da je prihvati, odbaci ili bude ravnodušan. Pitanje u

anketnom upitniku 'koje je imalo za cilj utvrditi značenje vjere u životu ljudi ujedno je trebalo pružiti pogled u mjesto eshatološke dimenzije religije na ljestvici motiva. Ispitanici su mogli od osam ponuđenih odabrati dva odgovora koja najbolje obrazlažu njihov odnos spram religije.

Od ukupnog broja ispitanika njih 31% smatra religiju značajnom za čudoredni život, ona im je "pomoć i uputa da žive pošteno". Za 27% anketiranih vjera ima značenje "pomoći u ovladavanju životnim poteškoćama" a u istom postotku ispitanici smatraju vjeru značajnom jer im "daje nadu za život poslije smrti". Isto tako za 27% ispitanika primarno značenje religije sastoji se u tome što im ona ublažava prazninu i osamljenost. Rang ljestvica motiva u skupini ispitanika kršćanske provenijencije izgleda nešto drugačije.

Naime, eshatološka dimenzija vjere je u nešto nadređenijem položaju u odnosu na ostale. Tako 44% od ukupno anketiranih kršćana (u uzorku oni čine 57%) smatra eshatološku dimenziju religije najznačajnijom, drugim riječima za 44% ispitanika kršćanske provenijencije vjera znači "nadu u život poslije smrti", 36% ispitanika-kršćana bez vjere bi osjećali prazninu i osamljenost, a 35,3% anketiranih kršćana prednost daju moralnoj dimenziji religije.

Sličnost u odgovorima između ispitanika kršćanske religiozne orijentacije i ostalih pokazuje podatak o visokom rangiranju uloge religije u čudorednom životu unutar obje grupacije. Iz odgovora na ovo pitanje mogao bi se općenito iščitati porast religiozno orijentiranih. Od ukupnog broja ispitanika samo 16% sebe smatra nereligioznim, a za 14% religija ima značenje tradicije. S nakanom da se dobije dublji uvid o tome što stoji iza takvih opredjeljenja ispitanika glede značenje vjere postavljena je relacija spram daljnjih informacija. Za to su posebice prigodne izjave ispitanika kojima oni preciziraju svoju sliku o Bogu.

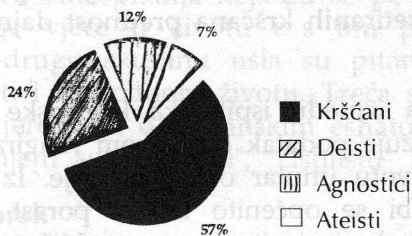
¹ Pitanje je u anketnom upitniku formulirano na slijedeći način: *Koje dvije od navedenih tvrdnji najbolje obrazlažu Vaš odnos prema religiji? Što Vama vjera znači? a) daje mi odgovor o postanku svijeta i čovjeka; b) ona mi je pomoć i uputa da živim pošteno; c) pomaže mi da svladam životne poteškoće; d) daje mi nadu za život poslije smrti; e) bez vjere osjećao bih prazninu i osamljenost; f) povezuje me preko Crkve s drugim ljudima; g) ona je za mene samo tradicija; h) nisam religiozan.*

2.2. Slika o Bogu

U ovom istraživanju kao temeljni pokazatelj odnosa prema religiji uporabljen je iskaz ispitanika o slici Boga. U anketi je pitanje koje zahtijeva od ispitanika da preciziraju svoju sliku o Bogu bilo formulirano na sljedeći način: Koja od tvrdnji je najbliža vašem uvjerenju?

- a) postoji živi Bog
- b) postoji nekakvo više biće ili duhovna moć
- c) ne znam točno što bih mogao vjerovati
- d) ne vjerujem da postoji Bog, ni kakvo više biće

Od ukupnog broja ispitanika obuhvaćenih anketnim istraživanjem 57% ima kršćansku sliku Boga, za 24% ispitanika "postoji neka viša sila ili duhovna moć", 12% anketiranih nisu sigurni što bi trebali držati Bogom, a 7% ispitanika niječe postojanje Boga i bilo kakve duhovne moći ili sile. Uz osobnu religioznu identifikaciju ovaj pokazatelj poslužio je kao temelj za sljedeću tipologiju:

Osobna ne/religijska identifikacija

2.3. Stavovi ispitanika o smislu života

Visoki postotak suglasnosti sa tvrdnjom "Život ima smisla jer nam je darovan" u svim kategorijama ispitanika neovisno o religijskoj orijentaciji upućuje na to da je potreba za smislom središnja i vječna ljudska potreba. S tom tvrdnjom koja je ujedno i najprihvaćenija u cijelom istraživanju suglasno je 92,5%

ispitanika. Tako je u kršćana i deista. U skupini agnostika i ateista nešto je veći postotak onih koji smisao života vide u "dobrim djelima po kojima će poslije smrti nastaviti živjeti u novim generacijama. "Za one koji smisao života vide u dobrim djelima to je ujedno put za nadživljavanje. I u skupini ateista uočljiva je slična orijentacija. Najveći postotak suglasnosti (52,9% od anketiranih ateista) vezan je uz ovu tvrdnju. Ovi ispitanici, bez vjere u onostrano, ali pogođeni spoznajom svoje konačnosti, traže zamjenu i nalaze je u besmrtnosti djela koja stvaraju. I u jednoj i drugoj skupini ispitanika riječ je o religijskim zamjenama koje pokazuju koliko je jaka čovjekova potreba i žudnja za vječnim i beskonačnim.

Zanimljiv i značajan je podatak koji se odnosi na tvrdnju "Pravda će konačno biti zadovoljena u drugom životu. " U konačnu realizaciju pravde vjeruje 56% od anketiranih kršćana, agnostici u najvećem postotku sumnjaju (52%), a čak 82% od anketiranih ateista uopće ne vjeruje u ostvarenje pravde u drugom životu.

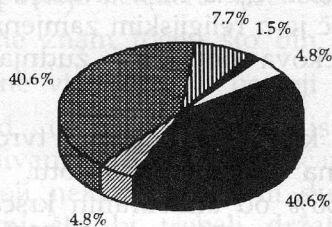
Najveća razlika u podjeli odgovora pojavila se unutar skupine kršćana i to između radnika i intelektualaca. U ostvarenje konačne pravde vjeruje 89% radnika a samo 23% intelektualaca. Već iz ovih podataka moguće je naslutiti da je predmet nade za suvremenog čovjeka više ono imanentno i da dolazi do svojevrsnog "prizemljenja eshatona".

2.4. Odnos spram smrti

Za 45% ispitanika od ukupnog broja anketiranih "pomisao na ispunjen život može smrt učiniti lakšom". Tvrdnju "Ako jednom moram umrijeti želim svjesno doživjeti smrt jer je ona dio života" odabralo je 39,6%. Za 33,8% ispitanika "smrt ima smisla samo ako se vjeruje u Boga". Ovaj odgovor dominira unutar skupine ispitanika kršćanske orijentacije (58,8% od ukupnog broja anketiranih kršćana). 30% ispitanika "živi ovaj život nastojeći iz njega za sebe izvući najviše, pa o smrti ne razmišlja". Za 13% ispitanika tvrdnja "važno je samo to da čovjek može umrijeti a da pri tom ne mora podnositi bolove" najbolje obrazlaže njihov odnos spram smrti.

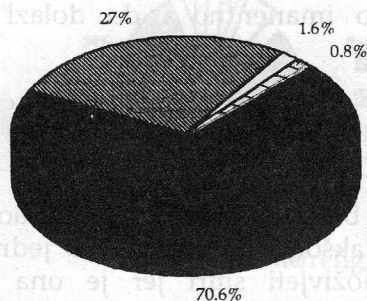
2.5. Predodžba ispitanika o životu poslije smrti

Čovjek se ne može suglasiti sa svojim ograničavajućim i kratkotrajnim prisustvom bez pogleda zagledanog u vječnost. Suvremeni se čovjek hoće vidjeti u projekciji beskonačnosti. Istraživanje je pružilo podatke kako ispitanici zamišljaju život čovjeka poslije smrti.

- Sa smrću sve prestaje
- Poslije smrti uskrsava se na nov život
- Poslije smrti čovjekova duša se utjelovljuje u neko drugo biće
- Poslije smrti čovjek nastavlja živjeti u svojim djelima i potomstvu
- Nešto drugo
- O tome ne razmišljam

Vjerovanje Riječana o životu poslije smrti

- Sa smrću sve prestaje
- Poslije smrti uskrsava se na nov život
- Poslije smrti čovjekova duša se utjelovljuje u neko drugo biće (0%)
- Poslije smrti čovjek nastavlja živjeti u svojim djelima i potomstvu
- Nešto drugo
- O tome ne razmišljam (0%)

Vjerovanja kršćana grada Rijeke o životu poslije smrti

Od ukupnog broja anketiranih 4,8% vjeruje da sa smrću sve prestaje, 40,6% vjeruje u uskrsnuće i isto toliko zamišlja vječni život kao nastavak u svojim djelima i potomstvu, a samo 1,5%

ispitanika nisu o tome uopće razmišljali. Podaci govore o tome da je kršćanska nada u uskrsnuće manje raširena nego kršćanska slika Boga. Od ukupnog broja anketiranih ispitanika kršćanske orijentacije 70,6% vjeruje u uskrsnuće, a 27% vjeruje u nastavak života u djelima i potomstvu. Želja za besmrtnošću nije lišena naslaga svjetovnosti. K tome ovaj podatak upućuje na zaključak da dolazi do disolucije temeljnih vjerovanja.

Naime, ispitanici religiozne orijentacije ne prihvaćaju sve istine svoje vjere, nego je njihovo pristajanje podložno osobnom izboru i reviziji. Veća nedosljednost u prihvaćanju vjerskih istina zabilježena je u ispitanika - kršćana s visokom stručnom spremom. U grupi intelektualaca kršćanske orijentacije (oni čine 50% anketiranih intelektualaca) 45% zamišlja život poslije smrti kao nastavak u svojim djelima i potomstvu, a 55% vjeruje u uskrsnuće. U skupini radnika kršćanske orijentacije 85% vjeruje u uskrsnuće, a život poslije smrti zamišlja kao nastavak u djelima i potomstvu samo 15%. Dob se nije pokazala značajnim činiteljem za ovakvu podjelu odgovora. Stari se onako, kako se živjelo. Iako blizina smrti prati starost, stariji nisu religiozni na način na koji se to očekuje. U skupini kršćana starije dobi veći je postotak onih kojima je "važno samo to da mogu umrijeti a pri tom ne podnositi bolove".

Da je pristajanje uz vjerske istine podložno osobnom izboru, da raste zbunjenost i konfuzija pokazuje nedosljednost u prihvaćanju temeljnih kršćanskih eshatoloških istina.

2.6. Stavovi ispitanika spram temeljnih kršćanskih eshatoloških istina

Disolucija vjerovanja očituje se najviše u odbacivanju vjerovanja u "pakao". Gledajući ukupno gotovo isti broj ispitanika vjeruje (35,7%) i ne vjeruje (30,3%) u postojanje pakla, a unutar skupine ispitanika kršćanske orijentacije u pakao vjeruje 56% anketiranih, dvoji 30,3% a ne vjeruje 12,6%. Vjerovanje u postojanje raja u ukupnom uzorku premašuje broj onih koji dvoje ili ne vjeruju, kao što premašuje i broj onih koji vjeruju u "posljednji sud". Opet se među kršćanski orijentiranim ispitanicima najveće razlike javljaju između radnika i intelektualaca. Radnici su dosljedniji u prihvaćanju kršćanskih istina na što upućuju i podaci: 70% vjeruje u "posljednji sud", 81% u čistilište, u "raj" vjeruje 92% a u "pakao" 77% od ukupnog

broja anketiranih radnika kršćanske provenijencije. Intelektualci kršćanske orijentacije u visokom postotku vjeruju u "posljednji sud"(95%), u raj vjeruje 72%, ali gotovo polovina ispitanika vjeruje a druga sumnja u "čistilište", dok 40% sumnja i 27% ne vjeruje u "pakao". U skupini agnostika najveći broj onih koji ne vjeruju u posljednji sud, pakao, raj i čistilište, zabilježen je među studentima. U "pakao" ne vjeruje 90% od ukupnog broja anketiranih studenata-agnostika. Jedan ispitanik-agnostik odbio je odgovoriti na ovo pitanje s obrazloženjem "kako ne želi nagađati o tako važnim stvarima". Ovakav stav kod ispitanika agnostika može značiti shvaćanje da čovjek nije u stanju otkriti da li postoje "posljednje stvari", ali i shvaćanje prema kojem čovjek ne zna da li one postoje.

U skupini deista radnici u gotovo podjednakom broju vjeruju i dvoje, dok 2/3 intelektualaca ne vjeruje a 1/3 dvoji. Među ispitanicima ateistima nešto malo manje od 1/3 sumnja, a ostali ne vjeruju u temeljne eshatološke istine.

Odnos ispitanika spram temeljnih kršćanskih istina	vjerujem %	sumnjam %	ne vjerujem %	ne zanima me %
<i>Postoji "posljednji sud" na kojem će Bog suditi ljudima prema tome kako su na ovom svijetu živjeli</i>	55	24	20	1
<i>Postoji čistilište u kojem se duša čisti od posljedica grijeha kako bi mogla ući u raj</i>	45	32	22	1
<i>Postoji raj kao vječno zajedništvo blaženog života ljudi s Bogom</i>	56	23	20	1
<i>Postoji pakao kao vječna kazna na koju su osuđeni ljudi koji umru u neprijateljstvu s Bogom</i>	35,7	30	30,3	1

Kako objasniti nedosljednost u prihvaćanju temeljnih kršćanskih eshatoloških istina unutar skupine ispitanika kršćanske orijentacije? Disolucija vjerovanja očituje se najviše u odbacivanju vjerovanja u "pakao". Jedna ispitanica obrazložila je zašto ne

vjeruje u pakao ovim riječima: "Bog je ljubav i milosrđe i ne kažnjava." Disolucija vjerovanja postaje još jasnijom ako se istraži i sam sadržaj vjerovanja. Što za ispitanike znače raj, pakao, čistilište i posljednji sud, upućuju li ovi religijski simboli na "drugu stvarnost" ili dolazi do njihove desakralizacije?

Kakve su konkretne predodžbe ispitanika ilustriraju neki od tipičnih odgovora: "I raj i pakao doživljavam svakog dana. Svatko si može stvoriti raj ili pakao na zemlji." (studentica, agnostik); "Pakao i raj su samo simboli" (liječnica, kršćanin); "Čovjek pakao može doživjeti za vrijeme života poput nezadovoljstva, grižnje savjesti, tjeskobe." (studentica, kršćanin); "Posljednji sud je sud savjesti" (odgovor koji se javljao često među svim skupinama). U većine ispitanika neovisno o religioznoj orijentaciji javlja se predodžba posljednjeg suda u obliku suda savjesti. Podudarno tome uvjetom spasenja smatra se vlastita čista savjest i dobra volja. Među ispitanicima dominira težnja za postignućem raja u sebi kao nutarnjeg stanja i "osjećanja da smo kvalitetno vodili ovozemaljski život". Isto tako među ispitanicima dominira želja za prevladavnjem pakla u sebi kao nutarnjeg stanja tjeskobe, frustracije, žudnja za prevladavanjem "patnji duše koja nije našla svoj smisao. "No, pri tom čini se da se za suvremenog čovjeka "posljednja značenja" više nalaze skrivena u privatnom životu, a ne izlaze toliko iz onostranosti. I religiozni i nereligiozni oslanjaju se na autonomnost ljudskih radnji i odluka u svom svakidašnjem životu, a ideja eshatona ulazi u njihovo duhovno obzorje tek u trenucima kada postaju bolno svjesni svoje ograničenosti.

To pokazuju i odgovori na pitanja kojih je svrha bila istražiti povezanost eshatološke dimenzije s ovostranim životom. Od ukupnog broja ispitanika 57,5% drži da vjera u život poslije smrti pomaže čovjeku u opraštanju, ovladavanju strahom od smrti (53,7%) i u podnošenju nepravde (45,5%). Kada je riječ o utjecaju vjere u život poslije smrti na rješavanje ostalih životnih problema kao što su primjerice osamljenost, sukobi u obitelji, gubljenje vjere u život, slabo materijalno stanje, taj je postotak znatno niži.

Zaključak

Analiza podataka dobijenih u anketnom istraživanju upućuje na zaključak da suvremeni Riječani pred "zadnjim pitanjima", bio on religiozan ili ne, doživljava nemir, trenutke zanosa i

trenutke klonuća, zbunjenosti. I jedan i drugi željan je sudjelovanja u transcendenciji. Stavovi religioznih ispitanika o eshatonu prožeti su dvojbom ili nevjerovanjem. Pristajanje uz kršćanske istine podložno je osobnom izboru i reviziji. Na djelu je "fragmentarna religioznost". Procesom disolucije vjerovanja posebice je pogođena upravo eshatološka dimenzija religiozne svijesti. S druge strane, u ispitanika nereligiozne orijentacije odbacivanje eshatoloških opcija praćeno je dvojbom koja je ujedno znak propitkivanja i nesigurnosti glede opravdanosti vlastite nereligioznosti. Dolazi i do svojevrsne desakralizacije religijskih simbola koji se nerijetko prevode na etički sadržaj. Religiozna svijest bez eshatoloske dimenzije na taj način riskira iskliznućem u jednodimenzionalni humanizam. A "humanizam koji ne pokazuje na nešto Drugo iznad sebe" - jest - kako je netko rekao - poput prerezana cvijeta. "Ne znaš kako će dugo izdržati". Jedna je studentica u istraživanju izjavila sljedeće: "Skeptičnost mog uma i ono što želi vjerovati moja duša ponekad se isključuju."

Kako omogućiti čovjeku da prevlada taj nutarnji procjep? Možda je suvremeni čovjek umoran od utopija. Utopijske nade bez eshatološke dimenzije lako su se pretvarale u idolatrijske sustave i uništavale same sebe. Kako oživjeti eshatološku dimenziju religiozne svijesti i živjeti nadu u kojoj i po kojoj se već sada počinje ostvarivati kraljevstvo Božje. Ono nije od ovoga svijeta, ali se već tu začinje. Ali s ove razine počinje govor teologije.

ZUSAMMENFASSUNG

WORAUF HOFFEN DIE BEWOHNER VON RIJEKA?

Analyse einer Umfrage In diesem Artikel werden die Resultaten der Untersuchung zur Bedeutung der eschatologischen Hoffnung im Leben der Bewohner von Rijeka dargestellt. Die angeführten Angaben der Untersuchung zeigen welche Auffassungen vom Tod, vom Leben nach dem Tode, vom Endgericht, von der Auferstehung, vom Paradies, vom Hölle im Leben der Bewohner dieser kroatischen Stadt bestimmend sind. Dabei handelt es sich um ein individuelles Verständnis vom christlichen Glauben, wie bei den Religiösen als auch bei den Unreligiösen. Schlussfolgerungen, die aus den gezeigten Angaben hervorgehen, zeugen von einer Dissolution des Glaubens, welche gerade die eschatologische Dimension des Religionsbewusstseins trifft.